

O KULTURALNIM MODELIMA ODGAJANJA (KULTURALNI MODELI ODGAJANJA – UVOD U ANTROPOLOGIJU PORODICE)

Muris BAJRAMOVIĆ

UDK 37.01

SAŽETAK: Ovaj rad je zapravo jedan obimniji prikaz knjige Amela Alića *Kulturalni modeli odgajanja (Uvod u antropologiju porodice)*. Ova obimna studija, s jedne strane, obuhvata kulturalna razumijevanja odgajanja, a s druge strane se oslanja na antropološke studije i dovodi ih u vezu sa savremenim načinima odgajanja. Uz to, u radu se ovi procesi povezuju s književnošću. Bilo je zanimljivo na koji način Amel Alić koristi antropološka istraživanja da bi bolje razumijevao pedagogiju. Alić u svojoj studiji pravi kulturalni zaokret. No, to ništa ne čudi, jer se autor i u prethodnim knjigama bavio kulturalnim temama. Alić je u komparativnom zahvatu antropološkim modelima dao sveobuhvatno razumijevanje kulture i svih njenih normi i vrijednosti, koje su, opet, u temelju i svakog odgoja. On i više nego sveobuhvatno razmatra kulturalne modele, varijacije i koncepte odgoja i dovodi ih u vezu sa savremenim čovjekom i njegovim stanjem.

Ključne riječi: odgoj, kultura, antropologija, književnost, porodica

Nedavno sam pročitao da su bajke koje ljudi i dan danas pričaju stare oko 7000 godina.¹ Fascinantan zaključak grupe naučnika nam samo potvrđuje činjenicu da je priča, a samim tim i književnost, stara koliko i ljudski rod. Fenomen prvo usmene a zatim i pisane književnosti je zapravo ne samo čin kulture i kulturnog djelovanja, nego je i pokazatelj da se književnost stvarala bez obzira na prilike, na udaljenost ljudskih zajednica. To je također pokazatelj da je književno stvaranje, a u samim počecima

zapravo prenošenje i izmišljanje priča zapravo jedan globalni antropološki čin. Književnost nam i danas pomaže da na bolji način spoznajemo i razumijevamo svijet oko sebe, i da kreiramo i nadopunjavamo svoj identitet. Čitajući *Uvod* obimne studije Amela Alića *Kulturalni modeli odgajanja*, koja u podnaslovu ima antropološku odrednicu u metodologiji, zapitali smo se kako i na koji način u općim odrednicama antropološkog pristupa možemo dijeliti modele odgajanja i književne tekstove. Odnosno, meni je kao nekome ko se primarno bavi

književnosti bilo zanimljivo na koji način Amel Alić koristi antropološka istraživanja da bi bolje razumijevao pedagogiju. I u ovom se radu na više mjesta referiram na proučavanja književnosti i dovodim autorovu studiju u vezu s tim. Tako je ovu studiju, koja u svom temelju ima odrednicu 'kultura', moguće povezati sa svim aspektima kulture, a samim time i s umjetnošću, odnosno književnošću.

Alić u svojoj studiji pravi *kulturalni zaokret*. No, to ništa ne čudi, jer se autor i u prethodnim knjigama bavio kulturalnim temama, što

¹ Informacija je preuzeta sa <https://www.nationalgeographic.rs/vesti/12666-koliko-dugo-pricamo-bajke.html?print> (17.10.2018): "Tako su se među fasciniranim našli i Sara Grasa da Silva s

Fakulteta za društvene i humanističke nauke Novog univerziteta u Lisabonu i Instituta za proučavanje literature i tradicije, i Jamšid Tehrani s Odjeljenja za antropologiju i Centra za koevoluciju

biologije i kulture britanskog univerziteta u Daramu. Njihova studija pokazuje da neke od poznatih bajki vode porijeklo iz indo-evropske porodice jezika prije 7000 godina!"

već iz naslova uočavamo: *Obilježja kulture mladih, Studija kulturalnog kontakta i društvenog utjecaja United World College u Mostaru, Struktura i dinamika obiteljske kulture*. Pored toga, u obimnoj Alićevoj bibliografiji se mogu pronaći i drugi naslovi koji kao ključnu riječ imaju kulturu.

Alić se u novoj knjizi, kao naučni arheolog, bavi suštinskim razumijevanjem definiranja čovjeka i procesa kojim se dijete uvodi u spoznaje svijeta i drugih ljudi u tom svijetu u okvirima jedne kulture. On, dakle u svojoj potrazi, temeljito propituje savremene teorije o odgoju, o porodičnim odnosima, o definiranju i normiranju odgojnih termina kao i procesa samog odgajanja unutar jednog društva. Međutim, u samom tom procesu, gotovo fenomenološke prirode, traga se za biti stvari. Alić se ne zadovoljava samo jednom definicijom. On traga i za drugim definicijama istog termina. Njegova potraga tako postaje globalna i komparativna. Iskustvo u proučavanju komparativne pedagogije ga je vodilo do poimanja i shvatanja smislova odgoja i odgajanja unutar raznih kultura. Samim tim se iznjedrio zaključak da bez razumijevanja antropologije, a samim time i kulture, nije moguće razumijevanje odgoja. Ovakva originalnost u pristupanju je zapravo jedan veliki dijalog koji je nužno otvorio komunikacijske kanale s brojnim naukama. Tako ćemo u poglavlju *Kulturalni modeli iskazivanja emocija* imati vezu s psihologijom, a u *Kulturalnim modelima komuniciranja* jednu vezu sa savremenom lingvistikom. I to je razumljivo, jer kultura se ne može samo ograničiti na jedan aspekt društva. Stoga je interdiscipliniran pristup bio nužan u razumijevanju kulture i njenog utjecaja na razvoj ličnosti. Alić tako u pedagoškim teorijama pronalazi poveznice s antropologijom, i zauzimajući i poststrukturalističku poziciju sve stavlja pod znak pitanja i propitivanja, nastojeći da, kako sinhronijski, komunicirajući s obimnom pedagoškom literaturom, tako i dijahronijski, praveći rez kroz historijski razvoj teorija odgoja i teorija kulture,

iznjedri neku osnovu koja bi značila istinsku normu i vrijednost, a koja bi, opet, u svim svojim kompleksnim razvojem puteva i puteljaka, bila osnov za razvoj zdrave ličnosti. Odatle i propitivanje normi i vrijednosti koje su nam servirane? Alić u *Uvodu* već postavlja to pitanje: *Otkud norme i ko ih propisuje? (...) Otkud vrijednosti i ko ih definira?*

Ko, dakle, ima pravo na mjesto moći i ko i na koji način, možda čak i ideološki, usmjerava razvoj djeteta? Izmičući se iz konkretne pozicije i iz vlastite kulture Alić pitanja normiranja stvari seli na polje drugih kultura u svijetu. Naš identitet je na polju *drugog* i na politici razlike je moguća uspostava identiteta. I ne samo tu. Alić nam na suptilan način referira i na metafizičke vrijednosti, koje su u savremenom svijetu ili odbacene ili zabačene ili zaboravljene. Tako u *Uvodu* čitamo: "Raznorodnost i višeznačnost u nastojanjima da se kultura kao pojam definira i shvati, počiva na raznorodnosti poimanja i definiranja čovjeka – koliko čovjekove fizičke konstitucije, možda još više metafizičkog sistema čovječnosti i izvorišta te konstitucije. Razlike u poimanju kulture sadržane su u svim razlikama koje obuhvataju vjerovanja, vrijednosti, običaje, ponašanja i načine na koje se definira pozicija roditelja i drugih važnih osoba u životu djeteta, te načinima odgajanja djece koji iz svega prethodnog proističu." (Alić, 2018: 9)

Na taj način vidimo partikularno u globalnom, vidimo suptilni sistem razlika i razlikovanja, ali vidimo i tu antropološku potragu koja se zapravo odnosi na modele odgoja i odgajanja u vremenu kada savremena pedagogija nije ni postojala. U prvom poglavlju knjige su iznijete antropološke teorije kulturnih promjena. "Pritchard je zastupao tezu o 'psihičkom jedinstvu ljudskog roda', odnosno monogenetskom principu, prema kojem su svi ljudi, narodi, bez obzira na rase, u suštini jednaki i komplementarni, što bi predstavljalo temelje današnjeg shvatanja interkulturalne pedagogije. To znači da se pridavanje značaja

različitim kulturama zbog onoga kakve one same po sebi jesu vrši u smislu poređenja nekih njihovih aspekata, a ne da se pri tome izvlače zaključci o superiornosti ili inferiornosti jednih u odnosu na druge." (Alić, 2018:27) Ista bi bila pozicija i u proučavanju književnosti. No, bez obzira na drugačija shvatanja, može se zaključiti da se još u ranom proučavanju i mišljenju došlo do zaključaka da se upoznavanje s drugim temelji na razlikama, koje bi bile omeđene kulturnim područjima. Alić nam prezentira ova kulturna područja i daje njihov historijat od Ibn Halduna pa dalje. (Alić, 2018: 28) Ta politika razlika i dan danas vodi bitnu ulogu u razumijevanju svijeta.

Ovo nas opet vodi do ideje partikularnog djelovanja unutar globalizacijskih procesa. Zapravo, jedne individualne odgovornosti za djelovanje, kako samog pojedinca, tako i djelovanje unutar obitelji. Stoga, veoma važnu ulogu igraju kulturalni procesi, ne samo u smislu "kultiviranja" i "oplemenjivanja", nego mnogo šire, na polju jezika i govora, umjetnosti, psihičkog i duhovnog života, ali ne samo na polju jedne kulture nego i u procesu susretanja i razumijevanja drugih kultura. Zapravo, to su pojmovi i ideje onoga što u književnosti nazivamo interkulturalno proučavanje književnosti, a koje se upravo tiče susretanja i međusobnog prožimanja različitih književnosti.

Alić u *Uvodu u antropološke studije* daje uvid u razvoj antropološke misli brojnih autora. On daje uvid o fizičkoj ili biološkoj antropologiji, arheologiji, antropološkoj lingvistici, te socijalnoj ili kulturnoj antropologiji (etnologiji). Tu će se tek naznačiti bitne ideje antropologa u izučavanju kulturalnih osobina u različitim kulturama, kao i njihov razvoj. Alić daje pregled na koji način su antropolozi definirali kulturu, ali i na koji način su pokušavali metodološki odrediti temelje razvoja kulture. Komparativnim pristupom daje se složen uvid koji bi težio ne nekom generaliziranju, jer je postmoderna pokazala da je to

nemoguće, a savremena tehnologija samo to potvrdila, nego ukazivanjem na putokaze, na mrvice koje autor ostavlja budućim istraživačima kako bi pronašli svoj put. U književnosti bi tome ekvivalentni bili glasovi koji učestvuju u jednom globalnom dijalogu. Ove glasove, ali u procesu pedagogije, Alić je slušao kroz vrijeme i kroz teoriju, ali i kroz praksu, što je opisao u poglavlju *Metodološki pristupi istraživanju kulture*.

Ta antropološka potraga će svakako autora odvesti na neka od ključnih pitanja razumijevanja čovjeka, njegovog djelovanja, pozicije u svijetu, njegovog jezika, književnosti, duhovnosti, vjere, filozofije, itd. Nije li, ako je vjerovati naučnim zaključcima o bajkama, zapravo odgoj davno, davno prije počeo nego što smo ga opisali i smjestili u teorijske okvire? Odnosno, da u prirodi ljudskog duha, bez obzira na mjesto nastanjanja, ima jedna zajednička crta koja se, ponajprije vidno mogla pronaći u likovnoj umjetnosti i u književnosti. Možemo li pretpostaviti da se i ta idejna crta odgajanja kao procesa nalazila u samoj prirodi ljudskog roda. Da bi se odgovorilo na takvo pitanje, u pomoć je pritekla antropologija.

Primjer za to nalazimo i u djelu Ibn Halduna, i njegovoj *asabiji*, a o kojem Alić piše:

“Premda ne koristi terminologiju karakterističnu za savremenu antropologiju, Ibn Haldun terminom *asabija* (ar. *ʿasabiyya*) označava nešto što bi se moglo smatrati centralnim konceptom društvene i političke teorije. *ʿAsabiyya* predstavlja svojevrsnu društvenu vezu koju karakteriše jako osjećanje zajedništva i solidarnosti između članova grupe, to je oblik društvene veze s naročito ispoljenom solidarnošću i privlačnošću zajednice, klanski duh, plemenska (grupna) povezanost ili solidarnost, grupna solidarnost. (Ibn Haldun, 2007) Ovaj termin potiče iz arapskog korijena čije se značenje odnosi na srodstvene veze po očevoj liniji, tako da se, u skladu s tim, *ʿasabiyya* prvenstveno može pronaći kod krvnih srodnika.” (Alić, 2018:21-22)

Također, u nastavku Alić razmatra filozofske i teorijske ideje Williama Y. Adamsa. No, ono što je meni bilo zanimljivo jeste što se gotovo u svakom od ovih pravaca moglo pronaći i književno ostvarenje koje zrcali neku od ovih ideja. Na taj način uviđamo jednu globalnu vezu humanističkih i društvenih nauka koje su neminovno djelovale jedne na druge. Sile i silnice tih djelovanja su temeljito prikazane u ovoj knjizi: od definiranja kulture, uvođenja u kulturu, vjerovanja, normi i vrijednosti, preko određenja kulture, tradicija istraživanja kulture, pa sve do lingvističkih, filozofskih, religijskih poveznica s temeljnim polazištima knjige, u jednom temeljitom i sveobuhvatnom ogleđanju u odgovoru na pitanje kako se postaje Čovjekom?

Stoga će se u poglavlju *Uvod u osnovne antropološke pojmove* ukazati na putokaze razumijevanja antropologije i kasnije njene veze s pedagogijom.

Jedno od ključnih pitanja u knjizi je i definiranje kulture. U drugom poglavlju, *Definicije, manifestacije i određenja kulture*, Alić temeljito razumijeva sve aspekte kulture. Ne možemo dovoljno potcrtati važnost kulture u životu. Kultura i odgoj su neodvojivi jedno od drugog. “Kultura i odgoj tu počinju simultani hod kroz prostor i vrijeme, kao dva nerazdruživa fenomena koja obilježavaju ljudske živote, ispreplićući se često do nivoa istovjetnog značenja. Reći za nekoga da je odgojen podrazumijeva konstataciju i da je kulturan.” (Alić, 2018: 39)

Da se ne kreće samo u okvirima bošnjačke kulture, ili kulture sunarodnjaka koju autor poznaje, Alić je u komparativnom zahvatu antropološkim modelima dao sveobuhvatno razumijevanje kulture i svih njenih normi i vrijednosti, koje su, opet, u temelju i svakog odgoja. Takva veza kultura – odgoj, ali i kultura – umjetnost, iznjedrila je i vezu odgoj – umjetnost. Sve se te veze upravo mogu zrcaliti i pratiti u okviru antropoloških studija. Te veze Alić uočava i, uz puno uvažavanje različitosti društvenih i vrijednosnih sistema, o

njima piše. Na taj način se dobija jedan širok teorijski uvid koji se onda može primijeniti i na konkretne, a svim praktične situacije.

Da je definiranje kulture sveobuhvatno govori i primjer na koji način Alić lingvistički daje uvid u semantiku arapske riječi za kulturu i njenu poveznicu za sve ono što pojam kulture može pokrivati. Dalje na uvid čitateljima su i grupe definicije kulture u društvenim naukama prema Kroeberu i Kluckhohnu, ali i niz drugih “istočnih” i “zapadnih” teoretičara kulture. Naravno, kao i kod svih drugih oblasti koje imaju jednu vrstu specifičnosti u ljudskom djelovanju, kao što je umjetnost, ili književnost, primjerice, imamo jednu pluralnost u definiranju. Čitateljima Alić daje uvid u razumijevanje pluralnosti definiranja kulture. Pri tome se govori o pojmovima iz kojih se izvode značenja kulture kao što su vjerovanja, norme, vrijednosti. Na udžbenički način se ukazuje na poimanje značenja kulture da bi se u nastavku prešlo na opisivanje procesa enkulturacije. S tim u vezi Alić zaključuje: “Enkulturaciona i konstrukcija selfa su jedan od ključnih koncepata za razumijevanje kulturalne raznolikosti, posebno ranog iskustva djeteta.” (Alić, 2018:56)

Ovo je doista bitno pitanje, možda jedno od temeljnih. Kako se dijete uvodi u polje jedne kulture? Koji su to faktori koji su nužni da bi se neko označio kao kulturno biće? Također, koji su to minimalni uvjeti ili prag kulture koji je potrebno preći kako se ne bi odstupalo od norme? I šta se dešava kada se različito poimanje normi u okviru procesa enkulturacije unutar jedne kulture sukobljava? To je ona autorova zapitanost s početka knjige – ko određuje uzore? Ko određuje norme? Pogotovu stoga što je, kako autor navodi, enkulturaciona širi pojam od socijalizacije, pišući o primjeru adekvatne upotrebe jezika. Dakle, odgovori na prethodna pitanja se upravo nalaze u razumijevanju kulture: “Mnoge predodžbe o svijetu koje smo usvojili u procesu enkulturacije zahtijevaju dublje razumijevanje

drugih kultura, posebno implicitnih slojeva kulture.” (Alić, 2018:57)

Time je dakako podrazumijevajuća bitna uloga upoznavanja, prvo vlastite, a onda i kulture srodnih, ali i različitih naroda. Samim tim knjige poput ove su od neprocjenjive važnosti u razumijevanju ne samo konkretnih odgojnih procesa nego i šire, u razumijevanju usvajanja i primjene književnosti za djecu, kao jednog od vidova u procesu enkulturacije. Tekstovi usmjereni na kulturu Drugog, a naročito na vlastitu kulturu bi od velike važnosti učestvovali i u odgojnom procesu. S druge strane, ovakvi zaključci upućuju na to da je imperativ upoznavanje s kulturom i njenim procesima, kako na lokalnom tako i na globalnom planu. Osim toga, Alić definira i socijalizaciju i njenu ulogu u okviru usvajanja kulture, ali ukazuje i na procese akulturacije i etnocentrizma.

U nastavku autor u širokom spektru proučava određenja kulture. Zanimljiva su potpoglavlja: *Kultura je naučeni način promatranja svijeta; Kultura se prenosi s jedne na drugu generaciju; Kultura se izražava simboličkim činom; Kultura se prepoznaje i u stalnom nastojanju čovjeka da uskladi svoj život s prirodom; Kultura je sveobuhvatna; Kultura definira ljude na individualnom i društvenom nivou; Kultura ima svoje nivoe; Kultura je integrirajuća i djeluje prema zakonima sistema; Kultura potiče aktivitet – ljudi kulturu žive aktivno i svakodneвно; Kultura može biti sposobna za promjene i adaptaciju; Kultura i odgoj su nerazdruživi procesi i pojmovi.*

Ono što je budućim istraživačima bitno jeste poglavlje *Tradicija i istraživanja kulture*. “Sva nastojanja da se kultura definira, objasni i istraži obuhvatala su subjektivne i objektivne, manifestne/eksplicitne i nevidljive/implicitne nivoe, materijalne i metafizičke slojeve kulture. Iz tih definicija proističu različiti odnosi i očekivanja prema odgoju i djetinjstvu, ali nagovještavaju i ključne grupe varijabli koje bi trebale biti obuhvaćene istraživanjem djetinjstva unutar zasebnih kultura ili prilikom

usporedbi različitih kultura. Za našu analizu porodice, kao žarišnog mjesta susretanja velikog broja antropoloških studija, od posebnog su značaja istraživanja porodice, djetinjstva i ranih uticaja na razvoj djece. Ove su teme najvećim dijelom upravo bile u središtu zanimanja etnografije djetinjstva.” (Alić, 2018:77)

Ovdje se Alić pokazuje kao poststrukturalistički analitičar koji sve propituje i koji od brojnih teorija o odgoju, razvoja ličnosti, psihoanalize, antropologije, itd. koristi ono što je nužno u njegovom razumijevanju kulturalnih modela odgajanja. Knjiga na taj način postaje jedno sistematično tumačenje izabranih problema u odgoju, uključujući i kulturalne koncepte razumijevanja razlika u odgajanju djece kao što su kroskulturalna istraživanja. Time se u okviru svjetskih razmjera, što Alić pokazuje u Koplot mapi 76 nacionalnih grupa na sedam kulturalnih orijentacija, pokazuju sličnosti i razlike u temeljnim vrijednosnim dimenzijama: egalitarizam, harmonija/usklađenost, ukorijenjenost/tradicija, hijerarhija, ovladavanje, afektivna autonomija i intelektualna autonomija. I ovdje bismo mogli navoditi književna djela koja upravo kao teme imaju ove odrednice. Autor, dalje, ukazuje na specifičnost odgojnih procesa, a odgajateljima predočava neke od mogućih dimenzija u odgoju koje jednostavno podrazumijevamo ili im se ne posvećujemo. Već na narednim stranicama autor piše o sistemskom pristupu, koji nam je nužan, dakle, ako želimo postići bilo kakve primjetne rezultate u odgoju pojedinca, a samim tim i u promjeni cjelokupnog društva. S tim u vezi čine nam se bitnim Bronfenbrerovi bioekološki krugovi razvoja djeteta koji nam pokazuju na koji način sredina u globalu utječe na razvoj odgoja djeteta.

Za sve one koji se požele baviti ovakvim istraživanjem, Amel Alić je u poglavlju *Metodološki pristupi istraživanju kulture* ukazao na znanstvene paradigme, klasične nacрте istraživanja, modele etnografskih istraživanja, istraživanja ponašanja u kulturi,

itd. Na ovaj način autor na jednom mjestu daje početni zamah budućim istraživačima kojima će ova knjiga biti osnovna i polazišna literatura.

I tek nakon ovog uvoda započinje glavnicu knjige. Tako Alić nastavlja razrađivati svoje teze u poglavljima: *Kulturalni modeli porodične organizacije i srodničkih sistema; Koncept roditeljstva u različitim kulturalnim kontekstima; Kulturalni model odgajanja i djetinjstvo; Kulturalne varijacije razumijevanja ličnosti; Kulturalni modeli iskazivanja emocija; Kulturalni modeli komuniciranja; Kultura i koncept zdravlja; da bi završio s poglavljem Kultura i potraga za smirenom dušom.*

U narednih 300 stranica Alić i više nego sveobuhvatno razmatra kulturalne modele, varijacije i koncepte odgoja i dovodi ih u vezu sa savremenim čovjekom i njegovim stanjem. Njegova knjiga obiluje definicijama i citatima iz relevantne naučne literature. Ali, on isto tako koristi i novinske članke i vijesti kako bi ukazao na trenutni moment u kojem se savremeno roditeljstvo i koncept odgoja nalazi pred brojnim izazovima. Polazišna tačka je svakako porodica. Ali Alić ne piše samo o specifičnoj porodici, on piše o teorijskom konceptu i definiranju porodice, a zatim porodicu kao fenomen razmatra u globalnim kulturalnim okvirima. Stoga je ovo jedna velika komparativna studija. Njenu vrijednost vidimo u tome da u okviru dijaloga s drugim kulturama možemo napraviti startnu poziciju izgradnje vlastite kulture. Alić tako piše i o identitetu, veoma bitnom pojmu za modernog i postmodernog čovjeka. On naglašava: “Već je u prethodnim pasusima, kroz simboličko-interakcionističko razumijevanje socijalizacije ličnosti, upadljivo preplitanje pojmova identitet, ličnost, self... Identitet je za određenje ličnosti jedan od ključnih atributa, pa je u društvenim naukama od posebne važnosti proučavanje identiteta. Pojmovi identiteta i kulture su tijesno povezani, budući da se identiteti stvaraju kroz kulture i supkulture kojima ljudi pripadaju. Ipak, odnos između ova dva pojma različite teorije tumače na različite načine.”

(Alić, 2018: 269) Nakon brojnih definicija identiteta i kriza identiteta, od bitne je važnosti i tabela na kojoj Alić razmatra identitete na kojima se temelji tolerancija, u okviru kulturne demokracije, kulturnog identiteta, etničkog identiteta, religijskog identiteta i nacionalnog identiteta. Smatramo da je priča o identitetu kao jednoj vrsti konstrukta vrlo bitna u današnje vrijeme. Pojam i koncept identiteta, pogotovo u savremeno doba, gdje je od ključne važnosti i na što brži način odgovoriti na pitanje *Ko sam ja?* na bitan način odgovara i na pitanje modela odgoja i odgajanja. Da li, u tom smislu, odgovoran roditelj treba razriješiti ovo pitanje, i dati neki smislen odgovor na to teško pitanje *Ko sam ja?* da bi onda mogao mirne i čiste savjesti pomoći i mladoj osobi ili djetetu da konstruiraju vlastite identitete? I, naravno, šta se dešava u slučaju da odgajatelj nema dovoljno razvijenu kritičku (samo)svijest o tome? Jedna od prethodnih Alićevih knjiga *Struktura i dinamika obiteljske*

kulture je na vrlo konkretan način ukazivala na transgeneracijske prijenose vrijednosti, ali i prijenose zabluda. I ne samo u okviru porodičnog okruženja, nego i samog društva.

S druge strane, ova studija se naslanja i na psihologiju, lingvistiku, zdravlje, religiju... Alić, dakle, na sveobuhvatan način želi približiti stavove iz raznih nauka i te djeliće mozaika spojiti u cjelovitu smisaonu cjelinu. On nam na suptilan način pokazuje šta čovjeka zapravo čini čovjekom i koji je način njegovog funkcioniranja unutar vlastite kulture, ali i u susretanju s drugim kulturama. Međutim, autor nam isto tako pokazuje da nema jednostavnih odgovora na pitanje *Ko sam ja?* ili *Šta čovjeka čini čovjekom?* Samim tim u odgojni proces u kojem će dijete, djevojčica ili dječak, biti određen odnosno označen kao kulturan/kulturna nije jednostavan niti ima ekspresnih rješenja. Tako se vraćamo na sam početak i na pitanja koja autor opet na kraju postavlja: "Zbog svih navedenih primjera, ali i

brojnih drugih, čini mi se smislenim 'vratiti se kući'. Odnosno, vratiti se na sami početak, na pitanja: Šta je čovjek? Šta je porodica? Kako su se ljudi i porodice mijenjali? Šta je kultura i šta se podrazumijeva pod kulturno specifičnim? Šta smo sada? U kojem se pravcu krećemo?..." (Alić, 2018:411)

Sva ta pitanja odzvanjaju u uhu savremenog čovjeka i na svakom od nas stoji individualna odgovornost da na što bolji način usmjerimo našu porodicu, a samim tim i porodicu te porodice i dalje... što bolje možemo, jer, na taj način ne izgrađujemo samo naše vlastito *danas*, nego i zajedničko *sutra*.

Zbog svega navedenog, knjiga *Kulturalni modeli odgajanja (Uvod u antropologiju porodice)*, kao inovativna i originalna studija Amela Alića, trebala bi biti polazišna tačka za izučavanje modela odgoja i odgajanja. I, naravno, polazišna tačka za buduće istraživače koji se bave ne samo pedagogijom nego kulturom uopće.

الموجز

الأنماط التربوية الثقافية (مدخل إلى أنثروبولوجيا الأسرة)

مورث بايراموفيتش

يمثل هذا العمل عرضاً موسعاً لكتاب «الأنماط الثقافية للتربية (مدخل إلى أنثروبولوجيا الأسرة)» لآميل آليتش (Amel Alić). تشمل هذه الدراسة الموسعة المفاهيم الثقافية للتربية، هذا من جهة، ومن جهة أخرى تستند إلى الدراسات الأنثروبولوجية وتضعها في اتصال مع الطرق التربوية العصرية. كما يتم في هذا العمل بحث ارتباط هذه العمليات بالأدب. كان مثيراً التعرف على الطرق التي يستخدم فيها آميل آليتش الأبحاث الأنثروبولوجية ليصل إلى فهم أفضل لعلم التربية. يقوم آليتش في دراسته بانعطاف ثقافي، وهذا ليس غريباً عليه، لأنه اشتغل في كتبه السابقة بمواضيع ثقافية. استخدم آليتش الأنماط الأنثروبولوجية في عملية مقارنة، فقدم فهماً شاملاً للثقافة ولكافة معاييرها وقيمتها، والتي توجد في أساس كل عملية تربوية. لقد ناقش الأنماط الثقافية بشكل مستفيض وأكثر من الشامل، وكذلك أنواع التربية ومفاهيمها، وربطها بالإنسان العصري وأحواله.

الكلمات الرئيسية: التربية، الثقافة، الأنثروبولوجيا، الأدب، الأسرة.

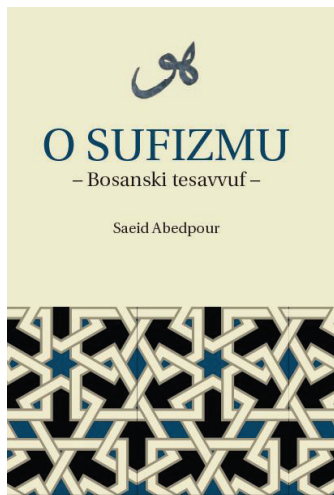
Summary

ABOUT CULTURAL MODELS OF UPBRINGING (CULTURAL MODELS OF UPBRINGING – AN INTRODUCTION TO THE ANTHROPOLOGY OF FAMILY)

By Muris Bajramović

This article is, actually, a larger review of a book written by Amel Alić, *Cultural Models of Upbringing*. This voluminous study presents cultural aspects of upbringing on one side and on the other side it relying upon anthropological interpretations and is linking those interpretation with contemporary modes of upbringing. Besides, the author also brings these processes in connection with literature. It is very interesting to see the manner in which Amel Alić makes use of researches in the field of anthropology for the purpose of a better understanding of pedagogy. Amel Alić makes a *cultural shift* in this study. However, this is not a surprise because the author dealt with the theme of culture in his previous books as well. In his comparative analysis, Alić applies to anthropological models a comprehensive understanding of culture with all its norms and values, which are, in turn, at the bases of every type of upbringing. More than comprehensively, he views cultural modes, variations and concepts of upbringing and relates the same with contemporary man and his condition.

Key words: upbringing, culture, anthropology, literature, family

Bosanski tesavvuf

Saeid Abedpour: *O sufizmu – Bosanski tesavvuf*, Naučnoistraživačkog instituta "Ibn Sina", Sarajevo, 2018, str. 319

Knjiga je izvorno napisana na perzijskom jeziku a kod nas je objavljena u prijevodu na bosanski jezik. Sastoji se od nekoliko članaka koje je autor posljednjih godina objavljivao u raznim naučnim časopisima. Autor nastoji u svojim člancima o tesavvufu, općenito, sagledati i na svoj način pojasniti samu suštinu tesavvufa, njegova izvorišta, puteve historijske realizacije te njegov utjecaj na određene sredine tokom povijesti. Autor, međutim ne prenosi samo činjenice koje su višestruko istražene i publicirane na razne načine i od raznih autora. Izučavajući i pomno analizirajući dugo godina tesavvuf on je izrazito angažiran na putu spoznavanja svijeta pojavnosti općenito kao i razumijevanja sadašnje zbilje i mjesta tesavvufa u našem globalnom Sada. Njega posebno zanima perspektiva novog mogućeg puta sufizma i prenošenja sa istočnih izvorišta u moderni globalizirani svijet. On pokušava predstaviti potencijal tesavvufa, njegove odgajateljske i etičke vrijednosti koje mogu kvalitativno doprinijeti boljitku raznih zajednica u svijetu opterećenom pretjeranom racionalnošću u kojem nestaje svaka svetost, prije svega svetost poštivanja prirode, uslijed čega se ubrzano približava opća ekološka katastrofa. Govoreći

o izvorištima sufizma autor, kao Iranac sa maternjim azerskim turskim jezikom rođen u Urumiji na granici s Azerbajdžanom, očigledno preferira perzijski utjecaj. Ističe veliki utjecaj Horasana kao kolijevke tesavvufa gdje su se prakticirale sufijske gnostičke halke. To nije bio institucionalno organizirani tekijjski tesavvuf koji će se kao takav razviti tek kasnije kod seldžučkih i osmanskih Turaka. Horasanske sufije koje su se pred najezdom Mongola iseljavale prema Anadoliji i Balkanu formirale su futuvetska bratstva. Viteški odnosno kodeks ponašanja futuvve promovirao je u Anadoliji otac dede Husamudina Čelebije, Mevlaninog murida iz Urumije, rodnog mjesta autora ovog teksta. Može se opaziti da je ovo djelo, prije svega, nastajalo pod snažnim utjecajem iranske literature i iranskog filozofskog svjetonazora, a dijelom je korištena i literatura na engleskom i bosanskom jeziku. Kad govori o bosanskom tesavvufu velikim dijelom se, pored korištenja relevantne literature na bosanskom jeziku, oslanja na saznanja do kojih je dolazio u kontaktima sa osobama koje su po svom unutrašnjem opredjeljenju djelovale u skladu sa vrijednostima koje je promovirao tesavufski nauk. Ipak, pažljivo motreći fenomen tesavvufa u raznim njegovim ispoljavanjima pokušava nam predočiti, dijelom na osnovu literature a dijelom na osnovu vlastitog osvjedočenja, razne aspekte njegovog razvoja kao i utjecaja na određenu društvenu zajednicu kakva je bosanska sredina.

Prema autoru tesavvuf je mnogo širi pojam od institucionaliziranih tarikata koji su samo segment tesavvufa budući da je neinstitucionalni vid prakticiranja tesavvufa od II do VIII stoljeća po H. bio izvorniji i dinamičniji. U tom smislu kritičan je prema institucionaliziranom sufijjskom djelovanju iz perioda osmanske vlasti tvrdeći da je osmanski pristup ovom pitanju doveo do toga da je umrtvio racionalno-gnostičku misao kao postignuće horasanskih sufija usmjerivši

tesavvuf u formalizam što je dovelo do zalaska islamske religijske misli a posljedično tome i do slabljenja uloge sufija. Navedenu činjenicu vidi kao glavni razlog slabljenja Osmanlija i njihovog poraza u nastojanjima da se šire prema Zapadu. Međutim, uzroci slabljenja Osmanlija i propadanja njihove moći, uvažavajući gore navedeni faktor, su daleko kompleksniji.

Abedpour obrađuje razne teme koje čine suštinu sufizma kao sistema kulturnih i etičkih vrijednosti sa posebnim metodom djelovanja, a u čijoj gradnji su učestvovali istaknuti muslimanski intelektualci kako sa prostora Istoka tako i sa krajiških prostora kao što je Bosna gdje se kroz viševjekovnu povijest tesavvuf kao odgojni metod uspješno implementirao i realizirao u određenim krugovima. I dok se mi u Bosni trudimo pišući o sufizmu proniknuti u osmanske izvorne tekstove, posebno naših autora koji su pisali na osmanskom i perzijskom jeziku a koji su bili inspirirani djelima istočnih sufijjskih pjesnika, filozofa i književnika, dotle se Abedpour, uglavnom, trudio razumjeti kako je funkcionirala praksa tesavufskog puta u našem bosanskom svijetu u nama bliskoj prošlosti te kako funkcionira naše sufijjsko Sada odnosno kako se odrazila na bosansku zajednicu višestoljetna prisutnost sufijjskog naučavanja. U tom smislu posebno se osvrnuo na čuvare sufijske prakse koji su ostavili vidljiv pečat na bosansku muslimansku zajednicu posljednjih decenija kao što su hafiz Halid Hadžimulić, šejh Zakir Bektić, Senad Mićijević. Autor je donio ovakav izbor na osnovu toga što ih je poznavao i s njima razgovarao cijeneći njihov metod djelovanja i utjecaja koji su ostvarivali u zajednici, a u kojem je on prepoznavao sufijske vrijednosti koje su se oblikovale kroz višestoljetnu prisutnost institucionalno organizirane prakse tesavvufa. Ta praksa se provodila posredstvom zavija, tekija, hanikjaha a nakon prestanka osmanske vlasti i u privatnim kućama požrtvovanošću

ljubitelja sufijске mudrosti, posebno Rumijeve Mesneviје.

Između istočnih autora koji su u davnoj prošlosti obrađivali sufijске teme izabrao je da govori o Hafizu, Halladžu, filozofu i sufiji Gazaliju, Dželaluddinu Rumiju, Hadže Abdulah Ensariju. Uočava veliku razliku između onih koji su djelovali kroz institucionalne okvire i i onih koji su djelovali slobodno ne ostavljajući iza sebe silsilu ali ostavljajući svoja djela i primjer svog postupanja. Kao takve navodi Attara, Rumija, Ibn Arabija, Hafiza. Od naših osoba koje su po svojoj prirodi i unutrašnjem porivu svog bića odabrali humane i etičke principe posebno ističe Mićijevića kao isposnika pobožnjaka i slobodnog sufiju koji se, u duhu šiijских tradicija, okretao protiv laži, licemjera, društvene hipokrizije te koji je nosio u sebi "bektašijski revolucionarni i buntovni duh usmjeren protiv nepravde. U tom smislu ističe stajalište Bektašija i Hamzevića, kao jedne vrste opozicije zvaničnoj osmanskoj vlasti, u borbi protiv nejednakosti i u uspostavljanju društvene pravde. Abedpour pokazuje bliskost šiijскоj varijanti sufizma i načinu interpretacije sufizma kakav vlada u Iranu. Ipak, on daje određene originalne analize i svoja viđenja, prije svega, kad su u pitanju tragovi utjecaja tesavvufa koje on opaža u bosanskom društvu u ovom našem vremenu. Posebno se osvrće na ulogu osoba vezanih za tekije u posljednjem ratu te, općenito, kritički govori o odnosu oficijelne Islamske zajednice prema licima odgojenim metodama futuvveta koja nisu prihvatila određena postupanja koja su smatrala neispravnim niti su bila spreman prihvatiti narušavanje reda i korektnosti u međusobnim odnosima unutar zajednice.

Ovdje bih istakla važnost rasprave koju autor donosi pod naslovom *Paradoks tradicionalizma* s namjerom da pokaže koliko su različite metode tradicionalizma i njegovog utjecaja na društvenu zajednicu od metoda sufijске prakse i naučavanja o gradnji unutrašnje uže zajednice i njenog

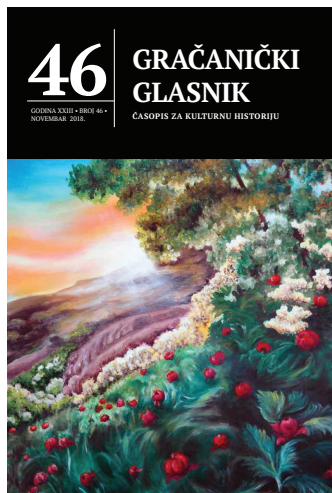
odnosa spram šireg okruženja. Autor govori o umjerenosti sufija, odsustvu ekstremizma i agresivnosti, pozitivnim efektima njihovog ponašanja na život zajednice, uspostavljanju i razvijanju korektnih odnosa i međusobne tolerancije. Za sufije je važan zikir Allaha, pokornost Stvoritelju, pridržavanje Šerijata, čuvanje namaza ali i široko razumijevanje za mjesto i vrijeme u kojem se nalaze i žive. S druge strane, govoreći o tradiciji autor navodi da tradicija obuhvata sve aspekte raznih lokalnih prošlih zbivanja i ne može se izjednačiti s Objavom koja donosi opće i univerzalne vrijednosti i principe. U tom pogledu religijske poruke, prije svega etičke, treba promatrati kao vrijednosti zajedničke cijelom čovječanstvu i bez njihovog separatnog smještanja u određene povijesne kontekste koji im dodaju različite interesne političke konotacije što, u osnovi, može biti izvor sukobljavanja kroz zloupotrebu religije. Prema autoru kroz tradicionalizam, koji predstavlja zamku idealiziranja prošlosti, prikazuje se prošla povijesna praksa svetom, a takvo percipiranje izumrle povijesne prakse koja nije bila samo pozitivna nego je bila i puna grešaka dovodi do fundamentalizma u vidu doslovnog slijeđenja prošlosti bez prilagođavanja modernom svijetu i suvremenosti. Prema navedenom, razlikuje tradicionalizam sa negativnim konotacijama i nemogućnošću razumijevanja realnog sadašnjeg svijeta od tradicionalnog islama sa njegovim pozitivnim vrijednostima u koji ulazi i tesavvuf, tj. tarikat. Problematičnim vidi i poistovjećivanje nekih muslimana kod kojih se razvija romantični žal za minulim vremenima što ih čini okamenjenim u prošlosti bez mogućnosti da se snađu u sadašnjosti. Autor inspiraciju za mnoga svoja promišljanja nalazi kod Rumija čije riječi često citira u svojim navedenim studijama.

Posebnu pažnju u ovoj raspravi o tesavvufu privlači osobna spoznaja autora do koje je došao u svom višedecenijskom traganju u rješavanju raznih pitanja i raznih enigmi. Da ne bih ništa više interpretirala ovdje ću

citirati njegove riječi koje će predočiti način promišljanja ovog autora iz Urumije koji u brojnim dilemama već treću deceniju živi u Bosni sa svojom bosanskom porodicom, na prostoru između Istoka i Zapada. "Mi smo se našli izvan okvira povijesne i intelektualno-civilizacijske islamske tradicije i u vremenu dominirajuće zapadne civilizacije u svim civilizacijsko-kulturnim segmentima tragamo za *Neznanom zemljom* (nâkoğâ âbâd) i ostrvom duhovne, kulturne i civilizacijske stabilnosti, a pošto smo se našli izvan tradicije nastojimo obnoviti oživljavanje i intelektualno-kulturni sistem. Ideja da možemo dosegnuti zlatno doba islamske civilizacije, u kojoj su filozofija, racionaliziranje, tesavvuf i gnoza imali istaknute i pažnje vrijedne pozicije, preobrati se u utopiju tradicionalista." Ovo su riječi osobe primarno odgajane na iranskoj literaturi i u okruženju i ukupnom ambijentu Istoka, nekog ko u bliskom susretu sa zapadnom civilizacijom u usponu postaje svjestan istinske realnosti i suvremenih relacija u svjetskim odnosima i politici. Trudeći se razumjeti te relacije u situaciji kad se može govoriti "o pohabanosti tesavvufa" (Kušejri) ustvrđuje da se "tesavvuf mora transformirati u jedan duhovno-intelektualni tok koji će utjecati na društvo, kulturu i religiju".

Na kraju preporučujem pažnji čitatelja prevod gore navedene knjige kao djelo u kojem su na našem govornom području predstavljene, interpretacijama i zaključcima ovog autora, pogledi iranskih intelektualaca na fenomen tesavvufa, njegov historijski put razvoja i njegov smisao. S druge strane, knjiga izvorno napisana na perzijskom jeziku ima zadatak na iranskom području predstaviti specifičnosti bosanskog tesavvufa na način na koji jedan Iranac, koji dugo živi u Bosni i pažljivo analizira i prati njenu društvenu, kulturnu i političku poziciju, percipira bosansku stvarnost i fenomen prakticanja bosanskog islama i sufizma.

Azra Gadžo Kasumović

Gračanički glasnik, Časopis za kulturnu historiju. Broj 46/novembar 2018.

U prstorijama Narodne biblioteke "Dr Mustafa Kamberić" u Gračanici 12. decembra je predstavljen 46. broj *Gračaničkog glasnika*. Časopis izlazi redovno dva puta godišnje, 25. maja i 29. Novembra. Štampan je u Izdavačkoj kući "Monos" u Gračanici, a od prvog broja, objavljenog maja 1996. godine, stalni i odgovorni urednik je prof. dr. Omer Hamzić. Na predstavljanju ovog 46. broja novinarima, prijateljima, saradnicima te grupi učenika gračaničke Gimnazije govorio mr. Edin Šaković, jedan od urednika. On je istaknuo kako je *Gračanički glasnik* svojim sadržajima postao časopis prepoznatljiv u svim čitalačkim sredinama i da je od osnivanja zadržao istu sadržajnu koncepciju, odnosno tematske rubrike koje su od prvog broja zastupljene: *Povodom*, *Teme*, *Prošlost*, *Građa*, *Zavičaj*, *Riječ*, *Prikazi i osvrti*, *Listovi i Dodatki*. Prva tema *Povodom* redovno de odnosi na obilježavanje značajnijih historijskih godišnjica sa osvrtom na gračaničku sredinu. Tako su u ovom broju *Gračaničkog glasnika* urednici

nastojali obilježiti tri značajne godišnjice: 140. godina od početka i 100. godina od završetka austrougarske uprave i formiranje Kraljevine SHS i to na lokalnoj sredini, odnosno na događanjima u Gračanici i njenoj široj okolini sve u skladu sa programskom koncepcijom Časopisa. Obrazlažući temu broja povodom navedenih godišnjica, u uvodnom prilogu prof. Dr. Omer Hamzić, glavni i odgovorni urednik Časopisa u tekstu pod naslovom "Vrijeme austrougarske uprave, Prvi svjetski rat i nastanak Kraljevine SHS" je iznio više detalja o odbrani Gračanice, tokom austrougarske okupacije, 1878. te smjeni austrougarske vlasti i "prevratu" u Gračanici 1918. godine. Posebno je izdvojio autentično svjedočenje jednog od učesnika borbi oko Gračanice između branilaca i okupacionih trupa koje je objavljeno u ovom broju. Iznio je također i neke detalje iz svog članka o političkim napetostima između Srba i Muslimana u Gračanici u toku primopredaje vlasti posljednjeg kotarskog predstojnika Abduselam-bega Hranice, novoimenovanom kotarskom predstojniku Ivanu Berničeviću, uz koji se objavljuje i faksimil zapisnika primopredaji vlasti u Gračanici.

U rubrici *Teme* je rad Omera Hamzića: Rezultati općih parlamentarnih izbora 2018. za općinu Gračanica, a u rubrici *Prošlost* objavljeni su sljedeći radovi: E. Šaković: Stari mezar u Donjoj Lohinji, O. Hamzić: Smjena kotarske vlasti u "prevratu" 1918. – slučaj Gračanice, M. Kujović: Otvaranje pomoćnih odjeljenja u sastavu redovnih osnovnih škola za školovanje djece ometene u razvoju u Sarajevu, 1929-1941, Ivo Mišur: Uloga političke emigracije iz NDH u događajima na Bliskom Istoku

1947-1964, Mirsad Sinanović: Pobjeda koja se pamti – oslobodilačka akcija 109. Dobojske brigade 2. juna 1993. godine. U rubrici *Građa* su tri priloga: Davorin Muršec Živkov: Nesretni dani generala Szasparija u Bosni, R. Djedović: Nekoliko kazivanja o prošlosti Gračanice, u kojem je autor obradio neka sačuvana kazivanja starijih Gračanlija, pri čemu je posebno istaknuo značaj usmenih kazivanja (oralne historije) kao važnog izvora o događajima o kojima nema drugih izvora i O. Hamzić: Zapisnik o primopredaji vlasti 1918. godine u Gračanici, a u rubrici *Zavičaj* su dva priloga: Rejhan Prohić: Oni ne zaboravljaju – neki detalji i impresije sa dodjele visokog priznanja "Pravednici među jednakim" obitelji Prohić u Gračanici koja je u periodu Drugog svjetskog rata uspjela spasiti jednu jevrejsku djevojčicu i O. Hamzić: Nesib Suman i svi njegovi univerziteti. U rubrici *Riječ* objavljena je analizirala priče Mirada Ramića "Alija i Prikaza" koju je napisala mr Fatima Bećirović, pet kratkih priča Mevlide Travančić i još osam prikaza veoma zanimljivih novih knjiga. Na kraju su listovi gračaničkog kalendara u koje urednik Hamzić ovaj put bilježi važnija dešavanja u Gračanici od 13. maja do 30. oktobra 2018. godine i gloser novih autora u Časopisu.

Napominjemo da je sadržaj i ovog 46. Broja kao i prethodnih brojeva i bibliografija objavljenih radova u *Gračaničkom glasniku* dostupan na Internetu. Na koricama i u tekstu su faksimili slika koje je naslikala Karolina Atagić (Sarajevo), redovni član i jedna od osnivačica kolonije u Maoči na Krivaji, čiji je pokrovitelj Zeničko-dobojski kanton.

M. Kujović